

Д. В. Шилова
аспірант Національного університету
“Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”
(м. Харків)

УДК 343.135

ЗАКОННІСТЬ ТА ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПОСТАНОВИ СЛІДЧОГО ПРО ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Проведено аналіз вимог законності і обґрунтованості рішення слідчого про закриття кримінальної справи. Висвітлено пропозиції, врахування яких необхідно для прийняття слідчим законного і обґрунтованого рішення про закриття кримінальної справи.

Ключові слова: закриття кримінальної справи, законність та обґрунтованість рішення, вмотивованість рішення.

У ході діяльності органів дізнання, досудового слідства приймаються різноманітні за характером та спрямуванням рішення, що мають за мету забезпечити виконання завдань кримінального судочинства. Але особливе значення мають рішення, що завершують провадження по кримінальній справі.

П. А. Лупинська зазначала, що коли мова йде про значення рішень для виконання призначення кримінального судочинства, мають на увазі вирок, як найважливіший акт правосуддя. Однак законність і обґрунтованість вироку залежить в значній мірі від законності та обґрунтованості тих рішень, які з різноманітних питань приймаються в ході провадження по справі як в досудовому, так і в судовому провадженні. Тому не тільки вирок, але й інші рішення сприяють досягненню завдань кримінального судочинства і тим самим мають відповідне соціальне значення, зокрема рішення слідчого про закриття кримінальної справи [1 с. 13].

Вагомий внесок у розробку проблематики законності та обґрунтованості рішень в кримінальному судочинстві, зокрема рішення про закриття кримінальної справи, внесли такі вчені, як: М. І. Бажанов, В. Д. Берназ, Ю. М. Грошевой, Н. В. Глинська, В. Я. Дорохов, В. С. Зеленецький, П. А. Лупинська, Ю. В. Манаєв, А. Б. Муравін, С. М. Смоков, С. С. Тюхтенев та ін. Разом з тим багато питань, пов'язаних з законністю та обґрунтованістю рішення, що нами розглядаються, залишаються дискусійними і не вирішеними не тільки на теоретичному, а й законодавчому рівні.

Метою статті є аналіз різноманітних підходів до розуміння вимог законності і обґрунтованості рішення слідчого про закриття кримінальної справи, викладення пропозицій, врахування яких буде слугувати своєрідним інструментом для прийняття слідчим законних і обґрунтованих постанов про закриття кримінальної справи.

Як відомо, кожне рішення, яке приймається в ході кримінально-процесуальної діяльності, повинно відповідати вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості (ст. 130 КПК України).

Так, розглядаючи законність як правову властивість вироку суду, Ю. М. Грошевой відзначив, що під законністю вироку слід розуміти дотримання кримінально-процесуального закону при розслідуванні, розгляді та вирішенні справи і при постановленні вироку, а також правильне застосування кримінального та інших законів [2, с. 19]. На

думку Ю. М. Манаєва, під законністю рішення слід розуміти неухильне виконання норм кримінально-процесуального права і точне застосування норм кримінального права або іншого матеріального права [3, с. 97-98].

Як зазначав С. С. Тютчев, законність рішення має три сторони:

- 1) дотримання кримінально-процесуальних норм;
- 2) правильне застосування норм кримінального закону;
- 3) дотримання інших норм права [4, с. 13].

Норми кримінально-процесуального законодавства встановлюють підстави, умови та процесуальний порядок закриття кримінальних справ на стадії досудового розслідування. Суворе дотримання відповідних норм цього законодавства, а також правильне застосування норм кримінального закону є необхідною умовою визнання рішення слідчого законним.

Законність рішення, що нами розглядається, визначається не тільки дотриманням нормативних приписів, які відносяться до його змісту і форми, але й дотриманням вимог закону в діяльності, яка передувала прийняттю рішення. Конституційний Суд РФ у постанові від 8 грудня 2003 року № 18-П роз'яснив, що обвинувальний висновок або обвинувальний акт як підсумкові документи слідства або дізнання виносяться після їх закінчення, коли слідчі дії у кримінальній справі проведені, а зібрані докази є достатніми для складання зазначених документів. Із цього слідує, якщо на досудових стадіях провадження по кримінальній справі мали місце порушення норм кримінально-процесуального закону, ні обвинувальний висновок, ні обвинувальний акт не можуть вважатися складеними у відповідності з вимогами КПК України [5].

З урахуванням висловленого слід зазначити, що законним рішення про закриття кримінальної справи буде у випадку дотримання наступних вимог (умов):

- а) рішення має бути прийнято органом або посадовою особою, яка уповноважена його виносити;
- б) воно має бути результатом попередньої законної діяльності слідчого, що проводилася для встановлення тих обставин, які обумовили необхідність його прийняття;
- в) воно має містити правильне застосування матеріального закону;
- г) форма рішення має відповідати вимогам процесуального закону.

Поряд з вимогою законності процесуального рішення, зокрема рішення про закриття кримінальної справи, вказується на необхідність його обґрунтованості (ч. 2 ст. 130 КПК України). Під обґрунтованістю рішення більшість процесуалістів розуміють: відповідність висновків, що викладені в ньому, фактичним обставинам справи, встановленим в ході провадження досудового розслідування [6, с. 22; 4, с. 7]. Дехто в поняття обґрунтованість також включає: його істинність [7, с. 99], сукупність фактичних і правових підстав винесення рішення [8, с. 485]. Вперше в науці кримінального процесу професором М. І. Бажановим була запропонована і аргументована ідея про те, що вимога обґрунтованості повинна пред'являтися не до окремих, нехай навіть найбільш важливих правових актів, а до всіх кримінально-процесуальних рішень [9, с. 8-9]. Ю. М. Прошевой, застосовуючи дану вимогу до вироку суду, відмітив, що обґрунтованість вироку — це така його властивість, при якій висновки суду з достовірністю витікають із повністю зібраних доказів, розглянутих судом в процесі судового розгляду [2, с. 20].

При визначенні поняття “обґрунтованість кримінально-процесуального рішення”, В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська зазначають, що це підтвердження правильності всіх висновків, що містяться у відповідному акті з посиланням на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними запевнюючих доводів [10, с. 76]. На жаль, слідчі не завжди дотримуються цієї вимоги при винесенні рішення про закриття кримінальної справи, і, як показує практика, більшість рішень обмежується викладенням лише джерел доказів без наведення якихось аргументів і доводів.

Згідно із ч. 1 ст. 214 КПК України, рішення слідчого про закриття кримінальної справи оформляється мотивованою постановою. Вона має бути законною, тобто складеною із дотриманням кримінально-процесуальних норм і правильним застосуванням норм кримінального права, та обґрунтованою — заснованою на сукупності доказів, які містяться у справі і які є достатніми для прийняття рішення.

Вказівка на достатність доказів як підставу для прийняття окремих рішень (притягнення як обвинуваченого, складання обвинувального висновку та ін.) міститься безпосередньо в законі. Але з приводу більшості процесуальних рішень, в тому числі і рішення про закриття кримінальної справи, такої вказівки закон не передбачає. Однак і ці рішення мають бути обґрунтованими, тобто спиратися на достатню кількість доказів, які не залишають сумнівів у правильності зробленого висновку.

Чинне законодавство цілком визначено вказує на сукупність доказів як на найбільш важливу умову прийняття обґрунтованого рішення по справі (ст. 67 КПК України), і багато авторів оперують цією термінологією у своїх дослідженнях.

При оцінці доказів, з точки зору їх достатності, необхідно виходити із того, в який момент розслідування по справі здійснюється оцінка і виноситься те або інше рішення. На досудовому слідстві оцінка доказів завжди носить попередній характер, на відміну від кінцевої оцінки, що дається судом при постановленні вироку. Однак необхідно зауважити, що й на досудовому слідстві вона може бути такою ж кінцевою, як і в суді, а саме при закритті кримінальної справи. Попередній або кінцевий характер оцінки доказів визначається не стадією процесу, а тим, чи завершує вона провадження по кримінальній справі чи ні [11, с. 25].

Це дає підставу стверджувати, що достатньою є така сукупність доказів, де кожен з них відповідає вимогам належності, допустимості і достовірності, і в цілому вони складають необхідну основу для прийняття законного і обґрунтованого рішення про закриття кримінальної справи.

Проілюструвати вищезазначену позицію можна наступним чином. Так в якості окремої підстави до закриття кримінальної справи на стадії досудового слідства КПК України в п. 2 ч. 1 ст. 213 передбачає недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Дана підстава може бути використана як при встановленні за допомогою достатніх доказів непричетності особи до вчинення злочину, так і в тих випадках, коли доказів виявилось недостатньо для висновку про причетність обвинуваченого до злочину. Однак і в першому, і в другому випадку кримінальну справу необхідно закрити. За таких умов має місце явне гносеологічне протиріччя між фактичним результатом пізнання, що засновано на недостатніх доказах (недоведена причетність), і висновками, що звідси випливають (закриття справи у зв'язку з непричетністю), відомою мірою вирішуються принципом презумпції невинуватості [12, с. 116]. Згідно із ч. 1 ст. 62 Конституції України, п. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст. 15 КПК України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Встановлений принципом порядок стосується тільки визнання особи винною у вчиненні злочину, тобто доказування вини. Порядок же визнання особи невинуватою (непричетною), коли в процесі доказування зібрані докази оцінюються як достатні для достовірного встановлення невинуватості ("дійсної" непричетності) обвинуваченого до вчинення злочину залишається за рамками дії даної норми.

Р. В. Костенко з цього приводу зазначив, що невинуватість обвинуваченого має отримати статус обставини предмета доказування так само, як і винуватість його у вчиненні злочину [12, с. 117]. Уявляється, з даним твердженням необхідно погодитися, оскільки, якщо в майбутньому законодавцем будуть враховані пропозиції про доповнення КПК України четвертою реабілітуючою підставою до закриття кримінальної справи, яка остаточно і неупереджено буде вказувати на повну непричетність особи до злочину і її формулювання буде мати такий вираз, як "доведеність непричетності особи у вчиненні злочину" або "непричетність особи до вчинення злочину", то відповідні зміни мають відбутися і в предметі доказування.

Як вже відзначалося, рішення про закриття кримінальної справи повинно бути мотивованим. Проблема природи мотивування рішень є актуальною в сучасній кримінально-процесуальній науці, оскільки безпосередньо обумовлює прийняття законного і обґрунтованого рішення правозастосовними органами та їх посадовими особами.

Ю. М. Грошевий доводить, що у кримінальному процесі мотивування є зовнішнім вираженням процесу формування змісту знань, які призвели до певних висновків по суті справи, що розглядається, або процес обґрунтування висновків по суті кримінальної справи і суддівського переконання у достовірності зібраних і досліджених доказів у їх сукупності та взаємозв'язку [13, с. 130]. Враховуючи зазначені твердження, О. Б. Муравін вважає, що мотивування процесуальних рішень є сукупністю фактичних, правових та етичних мотивів, що призводять до певних висновків у справі, які виражають переконання особи, яка рішення приймає у їх обґрунтованості та справедливості [14, с. 69].

В. С. Зеленецький та Н. В. Глинська наголошують на тому, що в кримінальному процесі обґрунтування прийнятого рішення виражається у вигляді мотивування винесеного процесуального акта [10, с. 70]. Як справедливо зазначено в юридичній літературі стосовно рішень слідчого: "... Мотивування є обов'язковою, невід'ємною ознакою, що входить в поняття обґрунтованості процесуального рішення слідчого. Настільки обов'язковою, що будь-яке рішення не може бути визнано обґрунтованим, якщо воно не мотивовано" [3, с. 97].

Хоча обґрунтованість взаємопов'язана із вмотивованістю процесуального рішення, проте, як зазначає О. Марочкін, ці поняття не співпадають. Процесуальний акт може бути обґрунтованим, тобто містити твердження, що відповідають матеріалам справи, але при цьому бути немотивованим, якщо в ньому відсутнє викладення мотивів прийнятого рішення. Водночас мотивування може бути і надуманим, підігнаним під вигідне посадовій особі рішення, через що процесуальний акт не можна визнати обґрунтованим [15, с. 115].

Отже, той факт, що в кримінальному процесі обґрунтованість має демонстративний характер і виражається у вигляді мотивування прийнятого рішення, робить обов'язковим наведення в ньому певної системи необхідних і достатніх доводів, які б вичерпно пояснювали значення встановлених фактичних даних та підстав саме такого рішення. Тільки при дотриманні зазначених вимог рішення слідчого про закриття кримінальної справи буде обґрунтованим і вмотивованим, а значить, і законним.

Європейський суд з прав людини все частіше в своїх рішеннях звертає увагу на необхідність вмотивованості рішень (Рішення "Руїз Торіха проти Іспанії" от 09.12.1994 р. (Скарга № 303-А); "Проніна проти України", от 25.10.2000 р. (Скарга № 63566/00); "Хірвассарі проти Фінляндії" от 27.09.2001 р. (Скарга № 49684/99); "Суомінен проти Фінляндії" от 01.07.2003 р. (Скарга № 37801/97); "Кузнецов та інші проти Російської Федерації" от 11.04.2007 р. (Скарга № 184/02) та інші). Так, розглянувши скаргу "Проніної проти України" Європейський суд нагадав, що ст. 6 Конвенції зобов'язує суди вказувати причини їх рішень, але вона не повинна розумітися як вимога докладної відповіді на кожен аргумент. Ступінь поширення цього зобов'язання вказувати підстави рішень може варіюватися, залежно від походження рішення. Таким чином, питання про невиконання судом зобов'язання вказати причини рішення, що походить зі ст. 6 Конвенції, може бути визначено тільки в світлі обставин справи ("Руїз Торіха проти Іспанії", рішення від 09.12.1994 р. серія А № 303-А).

Звісно, вищевикладене відноситься до рішень суду, які виносяться за результатами розгляду справи по суті, але ж постанова слідчого про закриття кримінальної справи є також рішенням підсумковим, яке завершує провадження по справі в цілому або частково, визначає долю речових доказів, майна, на яке було накладено арешт, та вирішує інші питання. А тому в ньому повинно бути докладно і зрозуміло викладено причину його прийняття, наведене належне її обґрунтування, що є наслідком вмотивованості прийнятого рішення.

У результаті вивчення постанов про закриття кримінальних справ слідчими прокуратури, що були винесені в період з 2005-2010 рр., було виявлено, що майже 30 % від їх загальної кількості не містить достатнього обґрунтування прийнятого рішення, а отже є немотивованими, що не повинно зустрічатися в слідчій практиці.

Так, в описово-мотивувальній частині постанови про закриття кримінальної справи щодо померлого слідчий описує, за фактом якого злочину було порушено кримінальну

справу, його наслідки і короткий опис події злочину. У рішенні взагалі не наводяться докази, якими підтверджується причетність особи до злочину, жодного джерела, яке б обґрунтовувало пред'явлене особі обвинувачення. З одного боку, для особи, відносно якої справа закрита внаслідок смерті, вже не має значення, чи з додержанням вимог прийнято рішення, а з другого боку, можливо вона взагалі до злочину не причетна, і справжній злочинець перебуває на волі і залишається непокараним. А особа незаконно була піддана кримінальному переслідуванню, притягнута до кримінальної відповідальності, що не могло не відобразитись на її доброму імені. Завершуючи складання даної постанови, слідчий пише, що вина громадянина Т. в злочині, що йому інкримінується доведена в повному обсязі і, керуючись п. 8 ст. 6, ст. 130 КПК України, — кримінальну справу відносно громадянина Т., 1959 року народження за ознаками злочину, передбаченого ст. 94 КК України, закрити, “про що сповістити останнього” [16]. Отже, можна зробити висновок про те, що постанова складена не тільки механічно, вона прийнята з порушенням вимог закону, що свідчить про повну відсутність будь-яких моральних начал. З цього приводу вірно зазначає О. В. Капліна: “Навіть сама вища професійність судді, прокурора, слідчого, дізнавача втрачає свою цінність, якщо вона позбавлена морального наповнення. Самий моральний закон ніколи не досягне тієї цілі, якій він покликаний слугувати, якщо буде реалізований методами, що не відповідають моралі” [17, с. 180].

Діяльність слідчого з прийняття рішення про закриття кримінальної справи та його реалізації є складним, трудомістким, творчим процесом, який вимагає значних інтелектуальних зусиль. Слід мати на увазі, що творчу направленість діяльності слідчого ні в якому разі не можна ототожнювати зі свавіллям та самоволею. Обов'язковими орієнтирами в його роботі є норми права, вимоги, яких він повинен неухильно дотримуватися. Але положення закону мають характер загальних правил, а ситуації, в яких слідчому потрібно зорієнтуватися і прийняти рішення, вельми конкретні [18, с. 55-56].

Являючись одним з остаточних рішень, перешкоджаючих подальшому провадженню по справі, закриття кримінальної справи відіграє важливу роль в охороні прав та законних інтересів осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві. Свій прояв це знаходить в тому, що, підводячи підсумки розслідуванню, слідчий перевіряє повноту, всебічність та об'єктивність встановлення всіх обставин справи, формує висновки, виходячи зі всієї сукупності зібраних доказів, і викладає їх у своєму рішенні, при прийнятті якого обов'язково має бути дотримано вимоги закону, що забезпечить законність, обґрунтованість, справедливість цього важливого підсумкового рішення, гарантуючи тим самим дотримання прав і свобод осіб, відносно яких воно винесено, та осіб, чії права та законні інтереси зачіпає прийняте рішення.

Список використаних джерел

1. *Лупинская, П. А.* Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика [Текст] / П. А. Лупинская. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Норма : Инфра-М, 2010. — 236 с.
2. *Грошевой, Ю. М.* Правові властивості вироку — акту правосуддя [Текст] : [навч. посіб.] / Ю. М. Грошевой. — Х. : УкрЮА, 1994. — 48 с.
3. *Манаев, Ю. В.* Законность процессуальных решений следователя [Текст] / Ю. В. Манаев // Правоведение. — 1982. — № 5. — С. 92-98.
4. *Тюхтенов, С. С.* Акты предварительного расследования и основные к ним требования в советском уголовном процессе [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / С. С. Тюхтенов. — М., 1972. — 20 с.
5. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 08.12.2003 г. № 18-П/2003 по делу о проверки конституционности положений статей 125, 219, 227, 229, 236, 237, 239, 246, 254, 271, 378, 405, 408, а также глав 35 и 39 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросами судов общей юрисдикции и жалобами граждан [Электронный ресурс] Конституционный Суд Российской Федерации. — Режим доступа : <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx>. — Заголовок з екрану.
6. *Карнеева, Л. М.* Привлечение к уголовной ответственности. Законность и обоснованность [Текст] : [монограф.] / Л. М. Карнеева. — М. : Юрид. лит., 1971. — 133 с.

7. Ривлин, А. Л. Законность, обоснованность, истинность в уголовном судопроизводстве и их взаимосвязь [Текст] // Правоведение. — 1969. — № 2. — С. 99-101.
8. Курс советского уголовного процесса. Общая часть [Текст] / под ред. А. Д. Бойкова и И. И. Карпеца. — М. : Юрид. лит., 1989. — 640 с.
9. Бажанов, М. И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве [Текст] : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / М. И. Бажанов. — Х., 1967. — 34 с.
10. Зеленецкий, В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины [Текст] : [монограф.] / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. — Х. : СТРАЙД, 2006. — 303 с.
11. Профатилова, Н. В. Оценка следователем достаточности доказательств при принятии основных процессуальных решений по уголовным делам [Текст] : [монограф.] / Н. В. Профатилова. — М. : Юрлитинформ, 2009. — 172 с.
12. Костенко, Р. В. Оценка уголовно-процессуальных доказательств [Текст] : [монограф.] / Р. В. Костенко. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 152 с.
13. Грошевой, Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве [Текст] : [монограф.] / Ю. М. Грошевой. — Х. : Вища школа, 1975. — 143 с.
14. Муравин, А. Б. Проблемы мотивировки процессуальных решений следователя [Текст] : дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / А. Б. Муравин. — Х., 1987. — 227 л.
15. Марочкін, О. Системоутворюючі елементи мотивування рішень слідчого [Текст] / О. Марочкін // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2010. — № 2. — С. 115-119.
16. Архів прокуратури Донецької області [Текст] Кримінальна справа № 08-1456.
17. Каплина, О. В. Нравственные начала в деятельности следователя при прекращении уголовного дела по реабилитирующим основаниям [Текст] / О. В. Каплина // Проблеми законності. — Вип. 40. — Х. : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 1999. — С. 179-184.
18. Берназ, В. Д. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) [Текст] : [монограф.] / В. Д. Берназ, С. М. Смоков. — Одеса : НУВС, 2005. — 139 с.

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 9 від 5 квітня 2011 року)

Надійшла до редакції 09.04.2011

Шилова Д. В. Законность и обоснованность постановления следователя о прекращении уголовного дела как гарантия прав и законных интересов участников уголовного процесса

Проведен анализ требований законности и обоснованности решения следователя о прекращении уголовного дела. Освещены предложения, соблюдение которых необходимо для принятия следователем законного и обоснованного решения о прекращении уголовного дела.

Ключевые слова: прекращение уголовного дела, законность и обоснованность решения, мотивированность решения.

Shilova, D. V. Legality and Validity of the Investigator's Decision to Dismiss a Criminal Case as a Guarantee of Rights and Legitimate Interests of the Participants in the Criminal Procedure

The paper analyzes requirements of legality and propriety of the decision of the investigator to discontinue the criminal case. Highlighted the proposals compliance with which is necessary for adoption investigator validity of the decision to dismiss a criminal case.

Key words: cessation of the criminal case, validity of the decision, motivated decision.

